

Кенжеғали Сағадиев,
академик

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ

Адамзаттың бүкіл тарихына ой жүгіртсек, халық болашақты патшалар мен корольдердің мүддесі тұрғысынан бағдарға алмайтынын ұғынамыз. Олар қанша жыл билік жүргізсе халық сонша жыл ығында болады да, келесі билеуші билік басына келгенде соның талабын орындап отырады. Алайда, қай уақытта да халық кеменгерлердің ой-парасатын басшылыққа алмақ. Мұндай бүкіл адамзаттық ақыл-ойдың көшбасында Будда мен Конфуций, Христос пен Мұхаммед пайғамбар, Аристотель мен Гегель, Лев Толстой мен Махатма Ганди, әл-Фараби мен Абай сынды ұлы ұстаздар болып келді... Әлі де осылар бола бермек. Соқыр сенім мен надандық түнегінен, қайыршылық пен жоқшылықтан, бейнет пен қиыншылықтардын жол табуға көмектесіп келе жатқан да нақ осындай кеменгерлердің дария ақыл-ойлары. Нақ осылар әлі күнге бізді желеп-жебеп, адамгершілік асқақ рухты бойымызға дарытып келеді. Осындай кеменгерлердің қатарында жалпы адамзаттың адамгершілік рухты мықтап ұстанған Ахмет Байтұрсынұлының да тұрғаны анық. Оның өмірді түсінуін, философиялық рухын барынша толық әрі терең ұғынған сайын біздің ұлттық рухымыздың қайнарын ұлы Абайдың қатарынан көретіміз күмәнсіз.

Біздер, үшін Ахмет Байтұрсынұлының кейінгі ұрпақтары үшін оның есімі Абай сынды аса зор тарихи мәнге ие екені анық. Ахмет Байтұрсынұлы біздің ұлттық мәдениетіміздің асқақ шыңы ғана емес, сонымен қатар, ол біздің рухани бастауымыз, үйретушіміз, ұстазымыз, халқымыздың түйсік-түсігін түсінуге, қоғамдық болмысымызды түбірімен жаңғыртуға бастаушы кеменгер тұлға болмақ. Ғасырлар бойы тұйыққа қамалғандай болып келген халқымыздың алдына жалпы адамзаттық құндылықтарды тарта отырып, болашаққа бастаушы көсеміміз де Ахмет Байтұрсынұлы екені даусыз. Оның қасіретті тағдырының өзі жоғары адамгершілік рух пен тарих

сабақтарын үйрететін тағылым болмақ. Қасіретті ғасырдың тоғысында өмір сүрген ол өткен тарихи оқиғалар мен ұлт-азаттық қозғалысын және ХХ ғасырдың демократиялық реформа талаптарын терең түйсініп, түсіне білген. Ол шындықты, әділетті, халқының бақытына барар жолды қажымай, талмай, жасқанбай тынымсыз іздестірумен болды. Бұл ретте ол өзінің жеке басының рахаты мен атақ-даңқты қуалаудан бойын аулақ сала білді. Өзінің саналы ғұмырында халқының арта қалу себептерін зерделей отырып болашаққа жетудің жөн-жобаларын, жоспарларын, оны жүзеге асыру мүмкіндіктерін іздестірумен болды.

Ахмет Байтұрсынұлының өмір жолы өзінің ойшыл серіктері Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатұлы және өзге де кемеңгер қайраткерлердің өмір жолымен бірдей болды. Ал нақ осы кезең қазақ халқы үшін де дербес этнос болып сақталып қалу, қалмау жөнінде жанталасқа түскен кезең болды емес пе? Бұл кезең Ресей империясының Қазақстанда Ұлттық мемлекеттікті - хандық басқару құрылымын мүлде жойып, елімізді біржолата басыбайлы бодан еткен шақ болған еді. Сөйтіп, өз жерінен айырылу, Ресейден орыс шаруаларының жаппай қоныстануы, табиғи қазына-байлықты жыртқыштықпен, ашкөздікпен қомағайлана иемдену, зорлықпен орыстандыру әрекеттері жүргізілуі қазақ халқының дәстүрлі шаруашылық әдіс-тәсілдерінен адастырып, ұлт болып сақталып қалу мәселесін күн тәртібіне шығарды. Әрине, осы кезеңде Қазақстанды аграрлық шикізат көзі ретінде ғана пайдаланған империя өз дегенін істеп бақты, соның барысында Ресейдің ішкі губернияларындағы халықтың саяси және экономикалық артықшылығы орын алды. Сөйтіп, қазақтардың тұрмыс-тірлігі мұнда көшіп келген славян тұрғындарына (орыстарға, украиндарға) қарағанда мүлде құлдырай түсті. Ал империя болса қазақ халқының мұң-мұқтажы, мүддесімен мүлдем санаспады. Міне, осындай өте күрделі кезеңде Қазақстанда жаңа саяси күш – ұлттық либералдық интеллигенция пайда болып, олар өз халқын жойылып кетуден құтқару жолдарын қарастырумен болды. Ал мұндай саяси күштің басында Әлихан, Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып

Дулатұлы сынды ойшыл күрескерлер болды. Олар ұлттық қозғалысты ұйымдастырып, соның барысында Алаш партиясын құрды. Бұл партия шын мәнінде реформатор, жаңашыл көзқарасты ұстанып, оны жүзеге асыруға күш салды. Мұндағы жаңашылдық: азаттық қозғалысы принциптерінің негізін салуынан ұлттық-территориялық автономияның бағдарламасы дүниеге келді. Сөйтіп мемлекеттік құрылымды және қазақ қоғамының әлеуметтік-экономикалық жаңғыру жолдарының талабына сай жобалары ұсынылды.

Бүгіндей алғанда, «Алаш» қозғалысының бағдарламасында қазақ ұлтының ұлттық өзін-өзі билеу негіздері жасалды. Ғасырымыздың басында туған мұндай бағдарламаның әлі күнге дейін өзекті болып келе жатқанын еліміздің Президенті Н.Назарбаев бірнеше рет атап көрсетті де.

Өкінішке орай, қазіргі тарих және экономика ғылымдары салаларында «Алаштың» реформаторлық қозғалысының әлеуметтік-экономикалық қырлары жете зерттелмей «ақтаңдақ» күйінде қалып келеді. Ал бұған зерделей үңілгенде қоғамның даму заңдылығы, экономикалық дамудың тарихи алғышарттары мен әдіс-тәсілдері бүкіләлемдік өркениет жетістіктері мен озық өнегелері жөніндегі құнды тұжырымдары, пікірлерді жиі ұшырастырамыз. Сондай-ақ, «Алаш» басшыларының Қазақстанның бодандықтан құтылу жолдары, қазақ ауылының тағдыры мен оны жаңғырту, көші-қон қозғалысы мәселелері жөніндегі көзқарастары қазіргі таңда да өте-мөте маңызды болып табылады.

Ахмет Байтұрсынұлы тіл білімі мен әдебиеттану ғылымы саласындағы аса зор шығармалары тәрізді экономика мәселесінде бүгіндеп сүбелі еңбек жасай қойған жоқ. Дегенмен де оның көптеген мақалалары мен айтқан айшықтарында қазіргі экономикалық даму заңдылықтары үшін аса қажетті маңызы зор тұжырымдары жетерлік. Мәселен, «Қазақ» газетінің 1915 жылғы 145-148, 158, 161, 163-сандарында «Шаруашылық өзгерісі» атты өзекті мәселе көтерген үлкен мақала жарияланған. Мақала авторы көрсетілмеген, десек те ұлт басылымы бетінде ауқымы кең, маңызы зор мұндай сауалды тек

жауапты жан ғана көтерері анық. Ал басылымның бас редакторы Ахмет Байтұрсынұлы, демек мақала авторы да Ахмет екені даусыз. Жалпы, бұл мақаланының маңыздылығы мен өзектілігі жағынан салмақтасақ, мұны Ахмет Байтұрсынұлы және «Алаш» қозғалысының экономикалық манифесі деуге болады.

А.Байтұрсынұлының бағамдауы бойынша тарихи прогресс адамдардың шаруашылық жүргізу әдістерінің өзгеруі арқылы айқындалып отырады. Сондай-ақ, күрескер ағартушының көзқарасы мен пайымдарына қарағанда, сол кезеңнің өзінде-ақ ол маркстік әдебиетпен жете таныс болған. Сонымен қатар, оның көзқарасы маркстік әдебиеттің ықпалымен емес, батыстағы экономикалық көзқарастардың ықпалымен қалыптасқаны аңғарылады. Өйткені, «Алашорда» басшылары батыс ойшылдарының еңбектерімен жете таныс болған. Сөйтіп, олардың экономикалық, саяси және әлеуметтік көзқарастарының қалыптасуына Батыста туыныдаған озық өнегелер мықтап әсер еткен. Олардың қазақ қоғамының ерекшелігін дұрыс зерделеп, әлемдік өркениет дәрежесіне көтеру жолдарын дұрыс бағамдағанына мысалдар аз емес. «Шаруашылық өзгерісі» топтамасымен басылған мақалаларда халықтың шаруашылық тұрмыстық өмір тірлігін эволюциялық жолмен өзгерту жөніндегі көзқарасқа мықтап табан тірейді.

Ахаң ғаламдық ілімдерді сарапқа сала отырып, қоғамдық экономикалық фармацияны бұрынғыша таптастырудан бас тартып, жаңаша алты сатыға жіктейді: 1). Аңшылық дәуір; 2). Жануарларды тіршілікке икемдеу, бақташылық (бағбандық) дәуір; 3). Жер шаруашылығының дамуы мен пайда болу дәуірі; 4). Жер шаруашылығы мануфактуралы (кәсіби игеру) дәуірі; 5). Жер шаруашылығы мануфактуралы-тауар айналымы дәуірі; 6). Машиналардың пайда болуы және таралу дәуірі. Ал қоғамның эволюциялық дамуының қозғаушы күші қоршаған табиғи орта, халықтың тығыздығы, техникалық прогресс, өзге елдердің жетістіктері, саясат пен заң, дін мен адамгершілік, білім мен оның таратылуы, сыртқы ықпалдар, мемлекеттің мақсаты болып табылатынын Байтұрсынұлы дөп басып көрсете білген. Ол тұрмыс-тіршіліктің өзгеруі ешқашанда шұғыл түрде жүзеге

аспайтынын, мұның өзі көптеген ғасырлар бойы сандаған сатылар арқылы жүзеге асатынын нақты айта алды. Сөйтіп, ұлы ойшыл тірлік көзін секірмелі түрде өзгертуге болмайтынын, оның бірқалыпты эволюциялық жолмен дамуы орынды екенін көрсетеді.

Мұндай теориялық тұжырымдар Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы және олардың көзқарасымен ортақ болған серіктері қазақ халқының болашағы мен қазақ қоғамының даму заңдылықтарын дұрыс болжап, мүмкіндіктерді дұрыс қарастырғанын, ал көшпелі өмір салтын дереу отырықшылыққа ауыстыру, жер шаруашылығын, жалпы шаруашылықты бірден отырықшылық тәсілге аудару, экстенсивті мал шаруашылығына ауысу зор қателік болғанын ұғыну қиын болмаса керек. Ал патшалық Ресейде кейінгі кезеңдегі кеңестік дәуірдегі отырықшылыққа шұғыл көшіру қандай зардапты болғанын бұл күні жақсы білеміз.

Өкінішке орай, сол кезеңнің өзінде қазақ зиялыларының бір тобы «Айқап» журналының маңына шоғырланып, патша әкімшілігінің сойылын соғып, орыс шаруаларының көптеп қоныс аударуы үшін қазақ жерлерін отырықшылыққа көшіру нәтижесінде босатып отыруды жақтады. Мұның қате екенін Әлихан Бөкейхан өз сөзінде кеңінен дәлелдеп көрсетіп отырды. Алайда, Алашорда басшылары отырықшылыққа және жер шаруашылығына ауысуға мүлде қарсы болған жоқ. Олар бұған эволюциялық жолмен біртіндеп көшуді уағыздады. Мұның өзі 1917 жылға дейін жан-жақты сөз болып, кеңінен қозғалды деуге болады. Осы жылдан қазақ жеріне төңкеріс дүмпуі келіп, ұжымдастыру басталып, ел арасында отырықшылыққа жаппай көшу күштеп жүргізілгені мәлім. Мұның салдары қандай зардаптарға, қайғы-қасіреттерге ұрындырғаны баршамызға белгілі.

Егер еліміздің тарихындағы түрлі реформалар Әлихан мен Ахмет бастаған қазақ зиялыларының көзқарастарына сай жүргізілген болса, халқымыз мұндай алапат нәубетке ұрынбаған болар еді. Мұның өзі қазіргі күнге де сабақ болса керек. Бүгінгі таңда да ауылдағы күрделі ахуалдарға көз жүгіртсеңіз, ел

ішіндегі асығыс жаңартулардың олқы тұстары «мен мұңдалап» тұр. Демек, «Алаш» қозғалысы басшыларының әлеуметтік экономикалық көзқарастары мен тұжырымдарын, жоба-жоспарларын бүгінгі таңда да мықтап ескеріп, оқып-үйреніп басшылыққа алып отыруымыз өте маңызды, әрі келешекке қажет демекпін.

Шындығында, Ахмет Байтұрсынұлының қоғамдық даму заңдылықтары жөніндегі көзқарастарын тереңдей зерделесек, ол қоғамның дамуының қозғаушы күші таптық күрес емес екенін, сондай-ақ, қазақ қоғамының тапқа бөлінуін зардапты деп дәлелдегенін ұғынамыз. Ол «Төңкеріс және қазақтар» (Революция и киргизы) деген мақаласында қазақтарда капитализмнің нышаны да, тапқа жіктелу де жоқ екенін, тіпті меншік дегеннің өзі өзге халықтар секілді нақты айқындалып белгіленбейтінін, көптеген тұтыну заттары ортақ игілік болып табылатынын баса көрсетеді де, қазақтардың Ресейдегі алғашқы 1917 жылғы Ақпан төңкерісін барынша құптағанын мұны патша үкіметінің езгісінен құтылу деп қабылдағанын, ал екінші төңкерісті қорқынышпен, үреймен қарсы алғанын, мұны мүлде түсінбегенін, өйткені, қазақтардың арасында таптық (жікке бөліну) антагонизм болмағанын нақты дәлелдеп жазады.

Ахмет Байтұрсынұлы мұнан басқа «Этностың пайда болуы және 1913 жылдардағы экономикаға сыни көзқарас» деген мақаласында экономика мен ғылым-білімнің тығыз байланысы, оның тарихи шарттарын негіздеді. Сөйтіп ол кез келген қоғамдағы прогрессті сауаттандыру, білімді болумен тығыз байланысты екенін атап көрсетті. Қандай бай болса да білімсіз халық сол байлығынан айырылатынын, оның қазына байлығы білімдар халықтың қолына ауысатынын атап көрсетеді. Әрі ол нақты сандық есептеулермен экономикамыздың біржақты шикізаттық бағдарға ұрынуын, біздің технологиялық ілімді игермегіміз, артта қалушылығымыз екенін дәлелдей отырып, өзге өркениетті жұрттарға жем болатындығымызды көрсетеді дейді. Көреген ойшыл еліміздің ұлттық шаруашылығына бір жағынан халықтың өресіздігі зиян келтірсе, екінші жағынан

сауатсыздықтың салдары да елді тәуелділікке ұрындыратынын ескертеді. Сондай-ақ, бұл мәселені саналы азаматтың мықтап ескеруі тиіс екенін баса айтады. Байқағандарыңыздай Байтұрсынұлы айшықтары тәуелсіз еліміздің ұлттық экономикасын жасап отырған бүгінгі таңдағы өзекті тақырыптарымызбен де үндесіп жатыр.

Ахаңның пайымынша «халықты озық ойлы технологиялық ақыл-оймен қаруландыра алсақ, онда шет жұрттардың езгісінен құтылатынымыз сөзсіз». Бұл ой-пікір ХХ ғасырдың басында айтылса да дәл қазіргі тұрмыс-тірлігімізді жақсарту жөніндегі біздің ой-арманымызбен қабысып, кірігіп жатыр. Тіпті, бір ғасыр бұрын қазіргі біздің алдымызда шешімін күткен мәселені дөп басып, болжап айқындаған А.Байтұрсынұлының көрегендігіне қалай сүйенбессіз. Ал патшалық Ресейдің аграрлық саясатына жер мәселесіне Алашорда басшыларының көзқарасын бағамдасақ та, көп жайтты айқын аңғаруға болады. 1905 жылы шілде айында қазақ зиялыларының бір тобы Ресей үкіметіне өз наразылықтарын білдірді. Онда орыс бодандығына түскен қазақ елі, ата-бабамыздың қанымен ие болған жеріне деген меншіктік құқына мемлекеттің қол сұғып отырғандығы атап көрсетіліп, «орыс үкіметінің ешқандай себепсіз қоқан-лоқы күштеу арқылы заң шығарып, бүкіл қазақ даласын мемлекеттік меншік деп жариялауы салдарынан қазақ еліне орыс мұжықтарының ағылып келуіне жол ашылып, ең шұрайлы жерлер соларға беріліп, ал «қазақтар» жарамсыз жерлерге ығыстырылғанын» мәселе етіп көтерді. Ақиқатында, қазақ зиялыларының бұл мәселедегі көзқарасы айқын әрі түсінікті еді. «Қазақ жерінің мемлекеттік меншік болып жариялануы және келімсектердің қоныс аударуы дереу тоқтатылуы керек». Қазақтардың ұйғарымынсыз орыстар олардың жерін уақытша да, өмірлікке де пайдалануына, иеленуіне жол берілмеуі тиіс деген олар патша үкіметіне жіберген талабында.

Ахмет Байтұрсынұлы «бодандық ағынды тоқтату керек. Бүкіл жерімізді меншігімізге алып, өзіміздің дәстүрімізбен өмір сүрейік» деп дабыл қақты. Алашордашылардың империяның аграрлық саясатына қарсы және ұлттық өзін-өзі басқару (би-

леу) жолындағы бүкіл күресі шын мәнінде осынау ұранға сайды. Мұндай ойды Думаның мінберінен Мұсылман фракциясы мүшелері үнемі айтумен болды. Бірақ, А.Байтұрсынұлы Мемлекеттік дума депутаты емес еді. Алайда, оның қазақ жұртының жері «мемлекеттік меншік болмауы тиіс, бұл қазақ халқының тікелей өзінің меншігі болып табылатындығы жөніндегі ойлары» Ресейдің парламентіндегі тұңғыш заңгер Бақытжан Қаратаевтың аузымен бірнеше рет айтылады.

Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы және қазақтың өзге де демократ азаматтарының жер мәселесі жөніндегі көзқарастары «Алаш» партиясының бағдарламасында барынша айқын қамтылды. Олар Жер туралы Құрылтай жиналысының заңын шығарғанда жерді бірінші кезекте төл халыққа үлестіріп беру мәселесін көтерді. Мұның өзі жергілікті ұлттың мұң-мұқтажы мен талап-тілегіне сай келетіні түсінікті. Сондай-ақ, бағдарламада жерді сатуға үзілді-кесілді тыйым салынатыны жөнінде де нақты айтылды. Мұның өзі қазақтардың өз жерінен айырылып қалу қаупінен, жерді байлар мен шет жұрттық іскерлердің сатып алып иелену қаупінен туындаған көзқарас болатын. 1911 жылы А.Байтұрсынұлы «Айқап» журналында «Қазақ өкпесі» деген мақаласында жерді сатуға құқ берген жағдайда кейбір қазақтардың меншігіне алған жерін дереу сатып, сауық-сайран салатыны, сөйтіп ертеңінде-ақ қаңғырып қалатынын кеңінен сөз етеді. «Қазір қазақтар арасында жерін жалға бергісі келгендер аз ба? Кімде-кім жерін жалға бергісі келгенімен, оны сатпай тұра алмайды ғой» деп жазды ол. Бұл сөзде халықтың мұң-мұқтажын тереңнен ойлағандықтан ащы шындық жатты.

«Алаш» партиясының бағдарламасында «аудандық және ауылдық қоғам жерді жеке отбасылар болып емес, бір атадан тараған туыстар бірігіп пайдалану жүзеге асырылуы тиіс, бүкіл жер байлығы – ірі ормандар, өзендер мемлекеттің қарауына жатады және жер жөніндегі құрылым арқылы басқарылады» деп жазылды. Сөйтіп, «Алаш» партиясының бағдарламасында экономика мәселесіндегі аграрлық бөлімінде қазақ көшпелі қоғамының ішінде жерді ұжымдық пайдалану жөніндегі талап-

тар қамтылды. Мұның өзі жерді жеке адамдардың бөлшектеп меншіктену институтын жойып, жер сатуға, әсіресе жер шет жұрттықтарға сатуға тыйым салу мақсатынан туындады. Бұл дегеніміз кертартпалық консерватизм нышаны емес, қазақ демократтарының халықтың табиғатын терең түсінгендігінің, сол кезеңдегі нақты тарихи жағдайға сергек қарай білгендігінің белгісі еді. Олар қазақтар арасында тауар – ақша, нарықтық қатынас барынша дамып, ұлттық буржуазия қалыптасатынын, сөйтіп бұлар бүкіл халықтық мүддені қорғауға қабілетті болатынын аңғара алды.

Демек, бүгінгі таңда да біз жер реформасын жүргізгенде жерді жеке меншікке беру ұранын көтеріп, алғы кезеңге де көз жібермей отырғанымыз жөн болмақ па? Қазақ қоғамында қазір жоғарыда «Алаш» партиясы атап көрсеткеніндей, ұлттың мүддесін қорғауға бейім буржуазиямыз қалыптасып үлгерді ме? Бұл тұрғыдан салмақтасақ, жерді жеке меншікке беру мәселесіндегі қызу айтыс-тартысқа күдікпен, сақтана қарағанымыз жөн болар. Бір сөзбен айтқанда, бұл мәселедегі алашордашылардың көзқарасы қазіргі күнге де қызмет етіп тұрғанын аңғару қиын болмаса керек.

Бұған дейін үнемі айыпталып айтылып келгеніндей, Байтұрсынұлы және ұлттық либералдық зиялылар «қазақ халқын ескірген орта ғасырлық шаруашылық жағдайына кері сүйреген» жоқ, қайта олар халықтың жақсы өмір сүруін көздеп, жекелей ауыл шеңберінде шаруашылықты ортақтасып өз алдына дербес жүргізуді, нарық экономикасы дағдысын меңгеруді, сонан кейін барып, жерге жекеменшік құқын иеленуді жақтады. Бұл Байтұрсынұлының өз халқына деген протекционизмі болды. Өйткені, қазақтар әлеуметтік экономикалық даму жағынан көрші халықтардың әсіресе, экономикалық жағынан іскерлігі, кәсіпкерлігі, мәдениеті едәуір дамыған ұлттарға қарағанда артта қалып келгені жасырын емес.

Ахмет Байтұрсынұлы мен оның жақтастары өздерінің аграрлық мәселе жөніндегі көзқарастарынан Кеңес үкіметі жылдарында да бас тарта қойған жоқ. Мәселен, 1920 жылы шабындықтар мен жыртылған жерлерді теңестіру өлшемін

олар негізсіз эксперимент және «даладағы азамат соғысы» деп есептеді. Олар 1928 жылғы малды тәркілеуге қарсы шығып, мұны «халықты тонау» деп әшкереледі. Ең бастысы, қазақ қоғамының әл-ауқатын көтеруге қажетті ірі корпоративтік және фермерлік шаруашылықтарды құру идеясын негіздеді. Тұтастай алғанда, Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы және «Алаш» партиясының өзге арыстарының еңбектерінде экономиканың өтпелі кезеңі теориясының негізін Қазақстанның өмір сүру ерекшелігін ескере отырып, жан-жақты дәлелдеп жасады және шаруашылық түрлерінің дәстүрлі әдіс-тәсілдерінен жаңа нарықтық қатынасқа байыппен, бірқалыпты, эволюциялық ырғақпен көшудің жолдары айқын көрсетілді. Бұл жағынан қарағанда, олардың көзқарастары мен ақыл-ойлары өздері өмір сүрген қасіретті кезеңінен әлдеқайда озық болғанын және сол кезеңдегі билеушілерге түсініксіз болып қалғанын ұғынамыз. Тек бүгінгі таңда олардың аса бай мұрасын зерделеп-зерттеп, қазіргі ұрпақ олардан бүгін өздерін толғандырып жүрген көптеген күрделі мәселелерге нақты ғылыми жауап тауып отыратыны күмәнсіз. Осы қырынан алғанда, өзге кемеңгерлер секілді Ахмет Байтұрсынұлы қашанда уақыттан озық тұрған ұлы тұлға. Әр ұрпақ оны өзінше бағалап, әр ұрпақ одан үнемі оқып-үйреніп отыратыны күмәнсіз.